

Lewaszkiwicz Tadeusz
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
Poznań, Polska

Dolnołużyccy i górnołużyccy pisarze, publicyści, tłumacze i redaktorzy jako językoznawcy i kodyfikatorzy łużyckich języków literackich

*Języki zachodniosłowiańskie – język dolnołużycki – język górnołużycki
– historia języków łużyckich – pisarze, publicyści, tłumacze i redaktorzy
jako językoznawcy*

W 2017 r. opublikowałem artykuł poświęcony pisarzom, publicystom i tłumaczom jako językoznawcom, kodyfikatorom oraz reformatorom języków słowiańskich na szerszym tle europejskim i pozaeuropejskim (Lewaszkiwicz 2017a). Kilka stron poświęciłem w tej publikacji problematyce łużyckiej. W niniejszym artykule odwołuję się do tego tekstu, ale znacznie go poszerzam, ponieważ wprowadzam także rozważania o innych „pisarzach”, włączam dodatkowe uwagi interpretacyjne i szczegóły z działalności „pisarzy”, zamieszczam znacznie więcej informacji bibliograficznych.

Ważną rolę w powstawaniu języków standardowych odgrywali pisarze (twórcy dzieł literackich), publicyści i tłumacze. Intelktualizowali oni dialekty ludowe lub słabo wyrobione języki piśmiennictwa, przekształcając je w sprawne funkcjonalnie języki literackie (Lewaszkiwicz 1992; Lewaszkiwicz 2012; Lewaszkiwicz 2017b). Niekiedy ich rola była wręcz przełomowa, tj. wpłynęli decydująco na losy języka. Ograniczę się do dwóch przykładów.

Od średniowiecza na obszarze Włoch pisano w różnych dialektach, ale podstawą języka literackiego stał się — ostatecznie w XVII w. — dialekt toskański (odmiany florenckiej), a przyczynił się do tego prestiż utworów wybitnych pisarzy XIII i XIV w.: A. Dantego, F. Petrarcki, G. Boccaccia. M. Luter ujedynolcił niemiecki język literacki dzięki temu, że w przekładzie *Biblii* (1522–1534) i w pismach religijnych oparł się na języku wschodnio-środkowo-niemieckim.

Nierzadko w historii języków europejskiego kręgu kulturowego pisarze, publicyści i tłumacze poprzez swoje teksty szerzyli normy językowe i jednocześnie byli też autorami ważnych opracowań filologicznych (traktatów ortograficznych, gramatyk, słowników, odezwo dotyczących polityki językowej). Takie sytuacje dotyczą jednak języków opóźnionych w rozwoju, tj. kształtujących się dopiero po epoce średniowiecza lub nawet w XIX i XX w. Kodyfikacją językowych standardów narodów — przyczyniających się w szczególności do rozwoju kultury europejskiej — zajmowali się na ogół profesjonalni filologowie (autorzy traktatów ortograficznych i gramatyk, leksykografowie), wśród których zdarzały się również osoby parające się literaturą, publicystyką lub przekładami, ale były to najwyżej przejawy ich pobocznej działalności.

Warto podać reprezentatywne przykłady. W historii języka węgierskiego wybitną rolę odegrał *Nowy Testament* Sylwestra (1541); tłumacz opublikował też pierwszą gramatykę węgierską (1539). W istotny sposób działalność pisarzy i tłumaczy, którzy jednocześnie byli aktywni jako filologowie, wpłynęła w XVII w. na kształtowanie się ogólnego języka łotewskiego. G. Mancelius uporządkował pisownię łotewską, wydał w 1638 r. pierwszy słownik niemiecko-łotewski oraz opublikował *Postyllę* (1654). E. Glück przetłumaczył i wydał *Biblię* (1689) oraz zreformował ortografię łotewską. W historii języka bretońskiego postacią wybitną jest Le Gonidec, tłumacz *Ewangelii*, autor gramatyki bretońskiej i słownika bretońsko-francuskiego.

Jeśli chodzi o języki słowiańskie, podam najważniejsze informacje, odsyłając do mojego artykułu (Lewaszkiwicz 2017a).

Język polski: S. Murzynowski (1528–1553) jako tłumacz *Nowego Testamentu* (1551–1552) oraz autor traktatu *Ortografia polska* (1551); *Nowy charakter polski* (1594) z poglądami pisarzy (J. Kochanowskiego,

Ł. Górnickiego i J. Januszowskiego) na polską ortografię; P. Statorius/Stojeński (ok. 1530–1591) jako jeden z tłumaczy *Biblii brzeskiej* (1563) i autor pierwszej gramatyki języka polskiego (1568); **język czeski**: J. Hus (1371–1415) – autor *Postili* (1413) i dzieł dogmatycznych, autor traktatu *De ortographia bohémica* (ok. 1410); J. Blahoslav (1523–1571) — autor druków o różnej treści, tłumacz *Nowego Testamentu* (1564), autor rękopiśmiennej gramatyki języka czeskiego (1571); J. Jungmann (1773–1847): poeta, tłumacz — *Slovník česko-německý* (t. 1–5, 1834–1839); **język słowacki**: pisarze i kodyfikatorzy (autorzy prac dotyczących języka) — A. Bernolák (1762–1813), L'. Štúr (1815–1856); **język słoweński**: P. Trubar (1508–1586) — m.in. tłumacz *Nowego Testamentu* (1555–1577) oraz autor *Abecedarium* (1551); J. Japelj (1744–1807) i B. Kumerdej (1738–1805) to tłumacze katolickiej *Biblii* (1784–1802) oraz autorzy rękopiśmiennej gramatyki; **język chorwacki**: B. Kašić (1575–1650) — w druku *Ritual rimski*, rękopiśmienny przekład *Biblii* (1625) — pierwsza drukowana gramatyka chorwacka (1604) oraz rękopiśmienny słownik chorwacki; **język serbski**: V. Karadžić (1787–1864) — wydawca pieśni ludowych (1814), opowiadań ludowych (1821), przysłów ludowych (1836), tłumaczenie *Nowego Testamentu* (1847) — gramatyka języka serbskiego (1814), słownik serbski (1818); Dj. Daničić (1825–1888) — kontynuator reformy językowej V. Karadžicia, tłumacz *Starego Testamentu* (1868) — autor prac gramatycznych i leksykograficznych; **język bułgarski**: N. Rylski jako tłumacz *Nowego Testamentu* (1840) i autor pierwszej drukowanej gramatyki bułgarskiej (1835); I. Momczyłow (1819–1869): autor wielu podręczników szkolnych, elementarzy i czytanek — autor gramatyki nowobułgarskiej (1868); **język macedoński**: B. Koneski (1921–1993) — główny kodyfikator języka macedońskiego po II wojnie światowej (wybitny poeta, krytyk literacki, historyk literatury i tłumacz) — współautor słownika ortograficznego z zasadami pisowni (1950), autor gramatyki macedońskiej (t. I–II, 1952–1954) oraz redaktor słownika języka macedońskiego (t. I–III, 1961–1966); **język rosyjski**: W. Triediakowski (1703–1769): poeta i prozaik — autor rozprawy o potocznym języku rosyjskim XVIII w. (1748); M. Łomonosow (1711–1765): znany chemik i fizyk, ale również ceniony poeta — gramatyka rosyjska (1757) jako źródło norm językowych, teoria trzech stylów języka rosyjskiego; **język**

białoruski: B. Taraszkiewicz (1892–1941): publicysta i tłumacz (m.in. *Iliady* Homera i *Pana Tadeusza* A. Mickiewicza) — autor pierwszej drukowanej gramatyki języka białoruskiego (1918); **język ukraiński:** I. Franko (1856–1916): wybitny pisarz i publicysta — autor artykułów o tematyce językoznawczej; P. Kulisz (1819–1897): pisarz, krytyk literacki, współtłumacz *Biblii* — udział w reformowaniu pisowni ukraińskiej (tzw. kuliszówka); I. Nieczuj-Lewicki (1838–1918): pisarz, historyk literatury, tłumacz *Biblii* (wspólnie z P. Kuliszem) — autor gramatyki języka ukraińskiego (1914); **mikrojęzyki słowiańskie:** Nierzadko pisarze, publicyści i tłumacze są jednocześnie autorami publikacji językowo-normatywnych (Duličenko 2003/2004).

Podobną sytuację mamy w historii kształtowania się języków standardowych narodów Azji, Australii, Afryki oraz w dziejach języków indiańskich w Ameryce Południowej, Środkowej i Północnej.

Poniżej zajmę się dokładniej rolą pisarzy, tłumaczy, publicystów i wydawców w rozwoju i w kodyfikacji języków łużyckich.

Język dolnołużycki

Jedną z wcześniejszych prób podniesienia dolnołużyckiej mowy ludowej do godności języka literackiego podjął A. Tharaeus vel Tara (ok. 1570 — ok. 1638), który wydał dziełko *Enchiridion Vandalicum* (1610). Zawiera ono tłumaczenie katechizmu (tekst biblijny reprezentują modlitwy, przykazania, psalmy), różne teksty szkolne oraz zasady pisowni dolnołużyckiej. Pod względem językowym druk ten reprezentuje mieszaninę różnych dialektów dolnołużyckich, głównie choćebuskiego i mużakowskiego. Nie wiadomo, czy ten fakt jest związany z dłuższymi pobytami autora w różnych częściach Dolnych Łużyc (czego konsekwencją byłoby ukształtowanie się niejednorodnego językowo idiolektu), czy też dążył on celowo do stworzenia dolnołużyckiego koine. Taką możliwość bierze pod uwagę H. Schuster-Šewc (1990: 34).

A. Tara zamierzał również wydać postyllę, gramatykę dolnołużycką i słownik, ale nie miał pieniędzy na opłacenie druku. Utwory literackie ogłaszał w języku niemieckim, korzystając w nich z motywów łużyckich. Z powyższych uwag wynika, że A. Tara miał świadomość, iż kodyfikacja języka dolnołużyckiego nie będzie możliwa bez odpowiednich

opracowań gramatycznych i leksykograficznych. Jego reformatorski projekt nie powiódł się, ale stanowi ważne wydarzenie w historii języka dolnołużyckiego.

W historii kształtowania się dolnołużyckiego standardu dużą rolę odegrał J. G. Hauptmann (1703–1768), autor gramatyki *Niederlausitzsche Wendische Grammatica. Das ist Möglichste Anweisung zur Erlernung der Nieder-Lausitzschen Wendischen Sprache* (1761). W rękopisach pozostały dwa jego dzieła: słownik *Lexicon Vandalicum* (1731) i agenda *Te serbske knjigly. Zaslůžyl się również jako tłumacz 240 pieśni religijnych Lubnjowski sarski zambuch* (1769). Powyższe fakty dowodzą, że łączył praktykę pisarską (przekładową) z językoznawczo-leksykograficzną.

J. B. Fryco (1747–1819) nie tylko opublikował przekład *Starego Testamentu* (1796) i pisał pieśni religijne, lecz ukończył też w 1791 r. rękopisy gramatyki dolnołużyckiej i słownika. Pisarzem religijnym i filologiem był J. B. Tešnar (1829–1898). Uchodził za bardzo dobrego filologa, toteż zlecono mu rewizję języka i pisowni *Biblii* dolnołużyckiej (1860–1868).

B. Šwjela (1873–1948) był znanym publicystą, tłumaczem literatury pięknej na dolnołużycki, pisarzem, redaktorem periodyków dolnołużyckich, działaczem odrodzenia narodowego, językoznawcą i leksykografem. Napisał wiele artykułów publicystycznych i wiadomości prasowych, redagował *Pratyję* (1895–1899, 1930–1937), *Bramborski Casnik* (1916–1918), *Serbski Casnik* (1921–1922), czasopisma religijne *Wosadnik* (1905–1906) i *Gwězda* (1914–1915). Wydawał książeczki z utworami literackimi dla ludu. Ważny jest jego wkład do językoznawstwa sorabistycznego. Pomagał A. Muce w zbieraniu materiału do jego słownika dolnołużyckiego; napisał dwuczęściową praktyczną gramatykę dolnołużyckiego (*Lehrbuch der niederwendischen Sprache. Grammatik*, 1906; *Übungsbuch*, 1911) i porównawczą gramatykę języka górnołużyckiego i dolnołużyckiego (*Vergleichende Grammatik der ober- und niedersorbischen Sprache*, 1926), starał się uporządkować ortografię dolnołużycką (*Dolnoserbski pšawopis*, 1903), publikował artykuły językoznawcze, wydał dwa słowniki (*Deutsch-niedersorbischen Taschenwörterbuch*, 1953; *Dolnoserbsko-němski słownik*, 1961) oraz nazwy terenowe powiatu chociebuskiego (*Die Flurnamen des Kreises Cottbus*, 1958). Zaslůgi B. Šwjeli są bardzo duże w rozwoju dolnołużycczyzny i w badaniach nad tym językiem.

Podobne zasługi ma H. Nowak (1916–2011) — teolog, duchowny ewangelicki, pisarz, tłumacz, edytor, publicysta i językoznawca. Swoją działalnością pisarsko-tłumaczeniową i językoznawczą kształtował dolnołużycką kulturę językową. Jego publikacje językoznawcze to m.in.: *Słownik wjesnych mjenow* (współautor) (1969); *Powědamy dolnosěrbski/ Gutes Niedersorbisch — Delnjoserbska stilistika (I. džěl)* (1976). Opublikował też sporo artykułów z dolnołużyckiej gramatyki opisowej oraz z poprawności językowej. Oto wybrane tytuły: *Pśinoski k tworjenju imperfecta a aorista we dolnosěrbsćinje* (1954); *Šmjatańca wokolo „na(h)lady”*. *Kolega a koledzyna* (1962); *Wo njerjanych nowotwórbach w serbsćinje* (1963); *Won a nutř. Podobnje nałožujemy słowje horje a dele* (1963).

Język górnołużycki

W 1595 r. ukazał się *Mały katechizm* M. Lutra w przekładzie W. Warichiusa (1564–1618).¹ Jest to pierwsza drukowana książka górnołużycka (Šolta et al. 1984: 593; Lewaszkiewicz 1995: 30). W kontekście naszych rozważań istotne jest to, że we wstępie znajdują się zasady pisania i czytania.² Fakt ten można potraktować jako w pewnym sensie przejaw praktycznych zainteresowań lingwistycznych tłumacza.

W 1670 r. M. Frencl (1628–1706) wydał przekład *Ewangelii według Mateusza i Marka* (Lewaszkiewicz 1995: 30–31). Tekst poprzedzający przekład zawiera uwagi o pisowni opartej na wzorach czeskich. Do wstępu dołączono także kilka łacińskich wierszy pochwalnych oraz wiersz górnołużycki J. Ludoviciego (1619–1673), który jednocześnie na polecenie władz duchownych ocenił przekład M. Frencla. Jest to pierwszy udokumentowany utwór poetycki w historii piśmiennictwa lużyckiego. J. Ludovici jest również autorem najstarszej rękopiśmiennej

---

1 *Der oberwendische (obersorbische) Katechismus des Warichius*. Text mit Einleitung und grammatischer Bearbeitung von Karl Heinrich Meyer, Leipzig, 1923.

2 *Unterricht, Wie die Buchstaben in wendischer Sprache zu gebrauchen und außzusprechen seien*.

gramatyki górnołużyckiej *Rudimenta grammaticae Sorabo-Vandalicae idiomaticae Budissinatis delineata* (Jenč 1962).

J. Matej/Matthaei (1652–1732) był tłumaczem i autorem gramatyki ze słownikiem niemiecko-górnołużyckim (*Wendische Grammatica, Welche In deutscher Sprache abgefast, nach dem neuinventirten Principio und leichtesten Wendischen Schreib-Art und Budißinischen Dialecto mit Fleiß eingerichtet und... mit einen deutschen und wendischen Register zum Nachschlagen versehen worden*, 1721). Został członkiem komisji tłumaczy, która ogłosiła drukiem przekłady trzech ważnych tekstów: katechizmu (1693), perykop (1695) i agendy (1696). Z innych translacji J. Mateja warto wymienić przynajmniej *Księgę Syracha* (1719). Podstawę kodyfikacji protestanckiego wariantu języka górnołużyckiego — opartego na dialekcie budziszyńskim — stanowiły dwa druki: *Biblia* (1728) i gramatyka J. Mateja (1721).

Do skodyfikowania podstaw katolickiego wariantu języka górnołużyckiego na podstawie dialektu kulowskiego przyczynili się również tłumacze, którzy jednocześnie działali jako filologowie.

J. Ticin (1656–1693) wydał najpierw gramatykę (*Principia linguae Wendicae*, 1679), a później *Katechizm* Canisiusa (1685). Nie zrealizował jednak zamiaru przetłumaczenia fragmentów *Biblii*. Celem kodyfikacji dialektu kulowskiego było stworzenie języka literackiego, którym jezuita chcieli się posłużyć jako narzędziem w rekatolizacji Górnych Łużyc. Reformatorskie dzieło J. Ticina kontynuował jego krajan — J. H. Swětlik (1650–1729), który najpierw opublikował *Perykopy* w 1690 r. oraz w 1692, 1699, 1720 r. z dołączeniem w 1692 r. *Katechizmu*, w 1699 r. zaś ogłosił drukiem pierwszy katolicki wybór pieśni religijnych. W latach 1688–1707/1711 powstał pełny rękopiśmienny przekład *Biblii*. Pracy przekładowej towarzyszyły opublikowane rozprawki językoznawcze o charakterze normatywnym (*Observationes* z 1690 r., *Schreib- und Lesens-Beobachtungen* z 1692 r., *Wendische A.B.C.* z 1720 r.) oraz *Vocabularium Latino-Serbicum* (1721). Jak widać, J. H. Swětlik łączył działalność przekładowo-pisarską z kodyfikacyjną.

H. Lubjenski (1790–1840) znany jest w dziejach piśmiennictwa górnołużyckiego jako redaktor językowy dwóch wydań górnołużyckiej *Biblii* (1821, 1823) oraz wydawca pieśni religijnych. Interesował się zagadnieniami językoznawczymi, o czym świadczy fakt, że pracował

nad gramatyką górnołużycką i słownikiem (Šolta et al. 1984: 355). Materiały te nie zachowały się. Do pracy na rzecz języka ojczystego zachęcali go wybitni filologowie słowiańscy, m.in. J. Dobrovský, V. Hanka, P. J. Šafárik, L'. Štúr, F. L. Čelakovský.

H. Zejler (1804–1872) — pierwszy wybitny poeta łużycki, publicysta, redaktor periodyku *Tydzenska Nowina* (1842–1848), współzałożyciel Macierzy Łużyckiej (1847), znany działacz łużyckiego odrodzenia narodowego; napisał gramatykę języka górnołużyckiego (*Kurzgefaßte Grammatik der Sorben-Wendischen Sprache nach dem Budissiner Dialekte*, 1830) oraz zbierał materiał do odrodzeniowego *Słownika Pfula*, jak również uczestniczył w jego redagowaniu (K. B. Pful, *Łużiski serbski słownik*, 1866).

J. A. Smoler (1816–1884) — publicysta, folklorysta (zbieracz pieśni ludowych), edytor, działacz narodowy, współzałożyciel Macierzy Łużyckiej (1847); był jednocześnie autorem opracowań filologicznych: rozmówek (*Mały Serb*, 1841) i słownika (*Němsko-serbski słownik*, 1843).

J. P. Jordan (1818–1891) — publicysta, redaktor, edytor, zbieracz pieśni ludowych, działacz narodowy, zwolennik wzajemności słowiańskiej, lektor języków słowiańskich i literatury w Lipsku; był autorem gramatyki: *Grammatik der wendisch-serbischen Sprache in der Oberlausitz. Im Systeme Dobrowskýs abgefaßt* (1841).

Wspomniany powyżej K. B. Pful (1825–1889) był głównie filologiem (językoznawcą i leksykografem), ale pisał też utwory literackie i teksty publicystyczne. Oprócz słownika (1866) wydał m.in.: *Hornjohużiski serbski prawopis z krótkim řečničnym přehladom* (1848); *Laut- und Formenlehre der oberlausitzisch-wendischen Sprache. Mit besonderer Rücksicht auf das Altslawische* (1867). Jest też autorem wielu artykułów sorabistycznych i sławistycznych.

H. Zejler, J. A. Smoler i K. B. Pful przyczynili się w największym stopniu do zjednoczenia językowego Górnołużyczan. Z inicjatywy Macierzy Łużyckiej K. B. Pful skodyfikował jednolity (bezwyznaniowy) język górnołużycki w zakresie ortografii, wymowy, gramatyki i słownictwa. Opowiedziano się za pisownią, której podstawy stworzył J. A. Smoler. Wzorowała się ona na pisowniach opartych na łacinie (głównie na czeskiej i polskiej) i dlatego nazwano ją pisownią analogiczną (analogiczną do pisowni narodów słowiańskich).

Dzieło wymienionych kodyfikatorów górnołużycczyzny kontynuował M. Hórník (1833–1894) — publicysta, redaktor i wydawca, tłumacz, pisarz (w tym także poeta) i filolog (Šořta et al. 1982: 204–206). W latach 1847–1856 był uczniem gimnazjum i studentem teologii w Pradze. Wywarł duży wpływ na działalność „Serbowki” — towarzystwa gimnazjalno-studenckiego, którego członkowie doskonalili się w znajomości języka górnołużyckiego, poznawali historię Łużyc i uczyli się języków słowiańskich (Petr 1973a).

J. Libš (1857–1927) łączył działalność pisarsko-tłumaczeniową z nauką. Podczas nauki gimnazjalnej (1873–1879) oraz studiów teologicznych (1880–1883) w Pradze działał aktywnie w „Serbowce”. J. Libš pisał artykuły do prasy lużyckiej, publikował przekłady krótkich utworów z literatur słowiańskich oraz własne teksty literackie. Wsławił się w sorabistyce i w językoznawstwie słowiańskim dziełem *Syntax der wendischen Sprache in der Oberlausitz* (1884; wydanie fotooffsetowe z 1981 r.), które w pewnym sensie zachowało wartość naukową do dzisiaj (Šořta et al. 1984: 345–346; Petr 1978). Autor oparł się na metodologii składniowej M. Hattali. Gdy chodzi o język, odwołał się do poglądów ruchu młodołużyckiego, który widział potrzebę nawiązania do wzorców języka ludowego i tym samym rezygnacji z części środków językowych dawnego piśmiennictwa religijno-biblijnego.

J. Bart-Ćišinski (1856–1909) był wybitnym pisarzem (poetą, dramaturgiem, w mniejszym stopniu nowelistą), tłumaczem, publicystą i redaktorem. Zainicjował ruch walki o demokratyzację języka literackiego i kultury duchowej Łużyczan, który był skierowany przeciw konserwatystom językowym, m.in. K. B. Pfulowi. Swoje przemyślenia na ten temat przedstawił w manifestie *Hłosy ze Serbow do Serbow/Głosy z Łużyc do Łużyczan* (1877/1878). Pisał i wypowiadał się o kulturze języka górnołużyckiego (Petr 1973b), uczył się kilku języków słowiańskich.

F. Rězak (1859–1921) publikował utwory świeckie (opowiadania) i teksty o charakterze religijnym (historie biblijne, katechizm), przekładał literaturę piękną; jego tłumaczenie całego *Starego Testamentu* pozostało w rękopisie (drukami ukazały się tylko fragmenty). Wydał obszerny *Němsko-serbski wšowědny słownik hornjołužiskeje rěče* (1920), w którym jednak znajduje się wiele sztucznych jednostek leksykalnych (Lewaszkiwicz 1980).

M. Nawka (1885–1968), pisarz (poeta, dramaturg, prozaik), tłumacz, publicysta, redaktor, działacz narodowy, był jednocześnie językoznawcą. W latach 1949–1955 pełnił funkcję lektora języków łużyckich w Instytucie Sorabistyki Uniwersytetu im. K. Marksa w Lipsku. Publikował podręczniki, poradniki językowe oraz artykuły (naukowe i popularnonaukowe) o kulturze i poprawności językowej (szczególnie często w *Nowej dobie* — w rubryce *Minuta serbsčiny*), z historii języków łużyckich i z historii sorabistyki językoznawczej. Wybrane druki samoistne: *Serbski/Wendisch — Ausführliches Lehrbuch der obersorbischen (wendischen) Sprache für Schul- und Selbstunterricht* (1919); *Zmysł našich słowow — Zmylki přečiwo njemu a myslički wo nim* (1928); *Pokiwy pyskej a pjeru* (1936); *Za nowymi słowami* (1949). Oto niektóre tytuły artykułów naukowych i popularnonaukowych: *Rěčespytnje zeškrabanki* (1913); *Je Kaiser (Caesar) kežor abo kěžor?* (1957); *-dlo so připowěša* (1958); *Porjadny čłowjek — porjedna rěč* (1958); *Nadarjenosć a wobdarjenosć* (1961); *Kolega a koledzyna* (1962); *Haperlejka z wjedrom rejka* (1962); *Što je z tej syčomlócawu* (1962); *Won a nutřhorje a dele* (1963); *Michala Hórnikowa rěčnica w jeho poslednim spisu* (1964); *Rěčne njedostatki w młodźinskej knize* (1964); *Zwuk ł* (1965); *Połkonsonanty (l, m, n, r)* (1965); *Zwukaj ě a ó w hornjoserbskim pisanju* (1965); *Kak to serbski?* (1967); *Samo najwjetši kón so druhdy pótknje* (1967); *Smy přezjene* (1967). M. Nawkę uważano za autorytet w łużyckiej kulturze i poprawności językowej (Šořta 1994).

Kulturą i poprawnością języka górnołużyckiego zajmował się również A. Nawka (1913–1998), syn M. Nawki. A. Nawka był pisarzem (poetą, dramaturgiem, prozaikiem), publicystą, redaktorem wydawnictwa i wybitnym tłumaczem (zwłaszcza z języka polskiego). Opublikował poradnik językowy *Mjenje zmylkow* (1972), *Łużycko-serbsko-polski słowniczek kieszonkowy* (1965), podręcznik *Łaćanska gramatika* (1954). W prasie drukował artykuły o poprawności językowej; zajmował się językową i stylistyczną stroną katolickiego przekładu *Biblij* (1966–1976).

F. Jakubaš (1895–1966) jest znany głównie jako autor powojennego słownika (*Hornjoserbsko-němski słownik*, 1954) oraz kilku artykułów językoznawczych, np. *Słowotworne přiwěški (sufiksy) serbskich wěcownikow a přidawnikow* (1956), *Serbske nowotwórby za němske zestajene wěcowniki w Nowej dobie (1953/56)* (1959). F. Jakubaš przejął ze star-

szych słowników wiele wyrazów, które nie zadomowiły się w języku górnołużyckim (Lewaszkiwicz 2013). Warto dodać, że F. Jakubaš był również tłumaczem (m.in. *Nory* H. Ibsena) oraz publicystą.

O lużycczyźnie wypowiadali się też inni pisarze w dziełach literackich, w publicystyce i w wywiadach. Szczególnie istotne są ich przemyślenia o lużyckiej sytuacji językowej w drugiej połowie XX w. i na początku XXI w. Na zacytowanie zasługuje przede wszystkim stanowisko J. Brězana, najbardziej znanego pisarza lużyckiego po II wojnie światowej:

„Bydlu poslednich dwanaće lět w centrumje žiweje serbskeje rěče, a hdžežkuli přistupju, słyšu, kak kultura rěče spada, móhłrjec z dnja na džen. Do wšědnych zwučenosców džensa serbsce rěčaceho čłowjeka tu słyša tajki retomas skomolenych němskich słowow, zo by sej z tejele bjesady samo čert wuši zadžeržał — bolosców dla... Rozpad rěče je zjaw spadowaceho narodneho wědomja. Rozpad rěče je započatk wotemrěća narodneje kultury. Literatura zhubi swój zmysł, bajki so baja před hluchimi wušimi, spěwy so zmjeńša na melodije, a melodije ludowych pěsnjow bjez jich słowa woněmja...” (Rozhlad nr 9/2016, 37).

* * *

Łużyccy pisarze, tłumacze, publicyści i redaktorzy odegrali szczególną rolę w rozwoju i kodyfikacji języków lużyckich. Obecnie angażują się oni w walkę o zachowanie języka dolnołużyckiego i języka górnołużyckiego.

Literatura

- Duličenko 2003/2004 – A. D. Duličenko. *Slavjanske literaturne mikrojazyki. Obrazcy tekstov*. I–II. Tartu: Izdatel'stvo tartuskogo universiteta.
- Jenč 1960 – R. Jenč. *Stawizny serbskeho pismowstwa*. II. Džěl. Budyšin: Ludowe nakładnistwo Domowina.
- Jenč 1962 – R. Jenč. „Rudimenta grammaticae Sorabo-Vandalicae” Georgia Ludovicia. *Lětopis A*, 9/1, 9–41.
- Lewaszkiwicz 1980 – T. Lewaszkiwicz. Propozycje leksykalne w Słowniku Rězaka. *Lětopis* 27/1, 47–54.

- Lewaszkiwicz 1992 – T. Lewaszkiwicz. Rola kontaktów językowych we wstępnym okresie formowania się słowiańskich języków literackich (na tle ogólniejszym). *Z polskich studiów slawistycznych*. Seria VIII. Językoznawstwo, 133–138.
- Lewaszkiwicz 1995 – T. Lewaszkiwicz. *Łużyckie przekłady Biblii. Przewodnik bibliograficzny*. Warszawa: Instytut Slawistyki PAN.
- Lewaszkiwicz 2012 – T. Lewaszkiwicz. Problemy przekładów Biblii na języki ludowe w świecie słowiańskim (na tle europejskim). In: I. Lis-Wielgosz, W. Józwiak (red.). *Chrześcijański Wschód i Zachód. Formy dialogu – Wzory kultury – Kody pamięci*. Poznań: Instytut Filologii Słowiańskiej UAM, 535–551.
- Lewaszkiwicz 2013 – T. Lewaszkiwicz. Hasła kwalifikowane w górnolużycko-niemieckim słowniku Jakubaša (1954). *Acta Slavica Estonica III / Slavica Tartuensia X*, 124–139.
- Lewaszkiwicz 2017 – T. Lewaszkiwicz. Pisarze, publicyści i tłumacze jako językoznawcy, kodyfikatorzy i reformatorzy języków słowiańskich. In: L'. Matejko (ed.). *Literature and Social Change. A Voyage Through the History of Slavic Studies. Proceedings of the International Symposium Literature and Slavic Studies*. Bratislava: Comenius University, 83–108.
- Lewaszkiwicz 2017 – T. Lewaszkiwicz. The Role of High Prestige Languages in the Formation of European Literary Languages. *Accents and Paradoxes of Modern Philology*, Issue 1(1), 32–41.
- Petr 1973 – J. Petr. Jazyková teorie a praxe v pražské Serbowce. *Studia Slavica Pragensia*, 55–74.
- Petr 1973 – J. Petr. Troska Jakuba Barta-Čišinského o kulturu jazykovu (streszczenie referatu). *Biuletyn* 6, 47–48.
- Petr 1978 – J. Petr. Hornolužická skladba Jurije Libše a její doplňky. *Lětopis A* 25/1, 68–90.
- Schuster-Šewc 1990 – H. Schuster-Šewc. Andreas Tharaeus und sein Werk; Die Sprache des Enchiridion Vandalicum. A. Tharaeus, Enchiridion Vandalicum. Ein niedersorbische Sprachdenkmal aus dem Jahre 1610. *Herausgegeben und mit einer Einleitung und wissenschaftlichen Kommentaren versehen von Heinz Schuster-Šewc*. Bautzen: Domowina-Verlag, 7–46.
- Šořta et al. 1984 – J. Šořta, P. Kurzze, F. Šěn (red.). *Nowy biografiski słownik k stawiznam a kulturje Serbow*. Budyšin: Ludowe nakładnistwo Domowina.
- Šořta 1994 – J. Šořta. Michał Nawka a serbska řeč. *Serbska šula* 4, 105–107.